

به نام خدا

دانشگاه فرهنگیان بنت‌الهدی صدر اردبیل

زمان ارائه: ۱۳۹۸/۱۲/۱۷

ورودی بهمن و مهر

گروه: آموزش ابتدایی

واحد درسی: نگارش علمی

عنوان: آشنایی با شیوه تحلیل محتوا در نگارش علمی

تحلیل محتوا از مهم‌ترین روش‌های تحقیق در علوم انسانی است که در پی شناخت داده‌ها نه به منزله مجموعه‌ای از رویدادهای مادی، بلکه به منزله پدیده‌های نمادین است و بدون ایجاد اختلال در واقعیت اجتماعی به تحلیل آن‌ها می‌پردازد.

تحلیل محتوا، فرآیند انعطافی در تبدیل کیفیت‌ها به کمیت‌ها و سپس تبدیل همین کمیت به کیفیت است. این روش، بیش‌تر در روند پژوهش‌های تلفیقی، بررسی تصویر واقعیت‌ها و نیز بررسی میزان انطباق برنامه‌ها با ویژگی‌های ساختاری و محتوایی به کار برده می‌شود. روش تحلیل محتوا بر این فرض بنا شده است که با تحلیل پیام‌های زبانی می‌توان به کشف معانی، اولویت‌ها، نگرش‌ها، شیوه‌های درک و سازمان یافتگی جهان دست یافت.

در این روش، پژوهشگر با مشاهده متون، اسناد و مدارک و در واقع هر نوع متن، سند ثبت و مطالب ضبط شده‌ای که مربوط به گذشته و یا زمان حال است، آن را با درجه بالاتری از پایایی مورد ارزیابی و تحلیل قرار دهد.

اهداف روش تحلیل محتوا

هدف از تحلیل محتوای متن، مصاحبه یا اسناد و ... شناسایی اهداف، ارزش‌ها، فرهنگ و تمایلات نویسنده متن یا فرد مصاحبه شونده است؛ به بیان دیگر، هدف بنیادین تحلیل محتوا، شناخت ناخودآگاه متن و صاحب متن است.

پژوهشگران پنج هدف عمده برای این شیوه تحقیق ترسیم کرده‌اند:

۱- توصیف محتوای ارتباطات:

در این پژوهش‌ها ویژگی مجموعه‌های خاصی با محتوای ارتباطی، در یک یا چند مقطع زمانی و نیز دگرگونی‌های اجتماعی، مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

۲- آزمون فرضیه درباره سیاست یا هدف تولیدکنندگان رسانه‌ای:

در برخی مطالعات، تحلیل محتوا با فراتر رفتن از صور سطحی رسانه‌ها، درباره ویژگی، انگیزه‌ها و یا نگرش تولیدکنندگان محتوای رسانه‌ها، دست به نتیجه‌گیری می‌زند.

۳- مقایسه محتوای رسانه‌ها با جهان واقعیت:

در بسیاری از مطالعات تحلیل محتوا، پدیده، صفت یا ویژگی خاصی در قیاس با استاندارد که از زندگی واقعی به دست آمده است، ارزیابی می‌شود.

۴- ارزیابی تصویر گروه‌های خاص در جامعه:

کشف تصویر رسانه‌ای بعضی از گروه‌های خاص و اقلیت، هدف این نوع از تحلیل محتواست.

تحلیل محتوا به گونه مستقیم نمی‌تواند به ارزیابی تاثیر رسانه‌ها بپردازد، بلکه وظیفه تحلیل محتوا، بررسی آثار برجای مانده از رسانه‌ها به طور غیر مستقیم است. به بیان دیگر، در تحلیل محتوا، اثرات احتمالی یا قطعی رسانه روی مخاطبان ارزیابی می‌شود.

منظور ما از رسانه در این مبحث، کتاب درسی دانش‌آموزان مدارس است. کتاب درسی مهمترین و پر کاربردترین رسانه آموزشی در کشور ایران است. این رسانه مهم، دربردارنده بخش‌های نوشتاری، تصویرها و تمرین‌هایی است که در راستای تحقق هدف‌های کلان آموزش و پرورش کشورمان انتخاب و سازماندهی شده است.

«ویلیام رومی» یکی از صاحب‌نظران حوزه تعلیم و تربیت است که کتاب خود را با نام «تکنیک‌های پژوهشی در آموزش علوم و کلیات طرح سامان‌دهی محتوای برنامه‌های درسی و فناوری آموزشی»، در سال ۱۹۸۶ ارائه کرد. تجزیه و تحلیل کتب درسی که نخستین بار توسط او طراحی و ارائه شده است برای تمایز گذاشتن بین مطالب و محتوای اکتشافی و فعال با مطالب و محتوای غیر فعال مورد استفاده قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، طرح او مشخص می‌نماید که متن، سؤالات و تصاویر تدوین شده در یک کتاب تا چه اندازه می‌تواند دانش‌آموزان را به فعالیت وادارد و او را درگیر فعالیتهای کتاب کند. درواقع ویلیام رومی، روش تحلیل کمی را در تحلیل محتوا به کار برد. هدف او، پاسخ به این سؤال است که آیا کتاب و محتوای آن، دانش‌آموزان را به‌طور فعال با آموزش و یادگیری درگیر می‌کند؟

همچنین وی محتوای درس را به سه قسمت: متن درس، تصاویر کتاب و سؤالات تقسیم می‌کند. او این ارزشیابی را شامل: عناوین، شرح زیر تصاویر و پیش‌گفتار یا مقدمه نمی‌داند. برای مثال، متن درس دارای ۱۰ مقوله، تصاویر ۴ مقوله و سؤالات نیز دارای ۴ مقوله هستند.

روند انجام تحلیل محتوا

پژوهشگران تحلیل محتوا را با سه شیوه پیشنهادی زیر دنبال می‌کنند:

الف) تحلیل محتوا به شیوه تفسیر:

این روش، قدیمی‌ترین گونه از روند تحلیل محتواست و آغاز آن به تفسیر محتوای کتب دینی و آسمانی برمی‌گردد. هدف اساسی در تحلیل تفسیری محتوا، توضیح و تبیین متون دینی به روشی قاعده بود؛ به گونه‌ای که بتوان از این طریق به منظور و نیت اصلی نویسنده پی برد.

ب) تحلیل محتوا به شیوه کیفی:

میان‌های قرن بیستم ایراداتی به تحلیل‌های سطحی بدون در نظر گرفتن محتوای پنهان تحلیل وارد شد. از این زمان بود که رویکردهای کیفی در تحلیل محتوا گسترش یافتند. تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های پژوهش است که برای تحلیل داده‌های متون نوشتاری، کاربرد فراوانی دارد. از دیگر موردهایی که می

توان در آن‌ها از این روش سود جست، مردم نگاری، نظریه بنیادی، پدیدا شناسی و پژوهش‌های تاریخی است. تحلیل محتوای کیفی، تمرکز بر مشخصات زبان به منزله وسیله ارتباطی برای به دست آوردن معنا و محتوای متن دارد.

هم اکنون، سه رویکرد سنتی، هدایت شده و جامع برای کاربرد تحلیل محتوا مطرح است. تفاوت عمده این رویکرد در چگونگی کدگذاری، اساس کدها و تهدیدهای مربوط به درستی داده‌هاست. در تحلیل محتوا به روش سنتی، طبقات به گونه مستقیم از متن داده‌ها استخراج می شوند. در رویکرد هدایت شده، اساس تحلیل را نظریه های موجود و یا نتایج پژوهش‌های پیشین به عنوان کدهای اولیه و راهنما تشکیل می دهند. تحلیل محتوا با رویکرد جامع با شمارش واژگان آغاز می شود و سپس بافت و زمینه مربوط به متن مورد تفسیر قرار می گیرد.

تحلیل محتوای کیفی در اغلب موارد منجر به شکل گیری تئوری یا فرضیه هایی می گردد که بر اساس آن می توان اهداف ذهنی و بارمعنایی متون را روشن ساخت.

(ج) تحلیل محتوا به شیوه کمی:

در این گونه از تحلیل، پژوهشگر به توصیف عینی، نظام مند و کمی محتوای متن می پردازد. بر این اساس تحلیل محتوای کمی از چهار ویژگی عینی بودن، نظام مند بودن، آشکار بودن و کمی بودن برخوردار است.

منظور از عینی بودن: استفاده از قواعد و قوانین دقیق و روشن در تحلیل و استقلال آن از آرا و ایده های شخصی است؛ به گونه ای که اگر پژوهشگران دیگر، همان محتوا را با همان روش دوباره تحلیل کنند، نتایجی همسان به دست آید.

منظور از نظام مندی: بیان این موضوع است که همه عناصر موجود در محتوای پژوهشی باید براساس واحدها و مقوله هایی که برای بررسی در نظر گرفته شده اند، تحلیل شوند و پژوهشگر نباید عناصری را از محتوا به دلخواه کنار بگذارد یا تنها برخی از عناصر را تحلیل کند.

منظور از آشکار بودن: در این جا آن است که تمرکز بر متن یا پیام آشکار و روشن آن باشد و از هرگونه تفسیر رأی و پیش داوری پرهیز شود.

کمی بودن: این ویژگی، تحلیل محتوا را از یک مطالعه معمولی جدا می سازد. بر پایه این ویژگی، تحلیلگر باید روشن کند چه واژه ها، مضامین و نمادهایی بیش از همه و به چه تعداد در متن تکرار شده اند. افزون بر تحلیل مقداری، می توان از تحلیل همبستگی استفاده کرد. این نوع تحلیل مشخص می کند که ارتباط مفاهیم و عناصر چگونه است و چه عواملی آن‌ها را به هم پیوند می دهد.

ادامه این بحث، جلسه آینده ارائه خواهد شد.

در پناه حق باشید. زهرا صابری نیا